

Tolkienovské pátrání po havranech a krkavcích

Pavel Houser

[Lingvistika](http://scienceworld.cz/lingvistika/perlicka-tolkienovske-patrani-po-havranech-a-krkavcich-2778) | 21.10.2003

<http://scienceworld.cz/lingvistika/perlicka-tolkienovske-patrani-po-havranech-a-krkavcich-2778>

Nezvalův The Raven vykřikuje své slavné "nevermore" v češtině tradičně coby Havran. Obvykle však dodáváme, že správnější by bylo překládat ho jako krkavce - i když ani anglicko-české slovníky se na tom nedokáží tak docela shodnout. V následujícím článku se zastavíme i u dalších překladatelských záměn havranovitých ptáků, mj. i u J. R. R. Tolkiena. Již nyní lze předeslat, že krkavcům se děje nejedna křivda...

V případě překladů Poeova havrana vybočuje z řady snad jen Miroslav Macek, známější ovšem coby politik. Jako úryvek z jeho překladu Krkavce lze uvést např.:

Otevřel jsem okenice a hle: náhle do světnice
krkavec se hrne z doby jistě dávno zapadlé,

Po Poeovi se úplně stejný problém záměny objevuje např. také v románu Lilith (George MacDonald: Lilith, Aurora, Praha, 2001). V této knize je pan Havran starým knihovníkem, který funguje v roli průvodce, jenž hlavního hrdinu zavede do jiného světa. Protože v originále je Raven, krkavci by se opět mohli právem cítit diskriminováni.

A teď ke slíbené analýze u Tolkiena:

Hobit (J. R. R. Tolkien, Hobit aneb cesta tam a zase zpátky, Odeon, Praha, 1979, přeložil Lubomír Dorůžka) si v českém překladu na rozdílech mezi havrany a krkavci přímo zakládá a dokonce oba druhy ptáků staví do protikladu:

Když hrdinové přicházejí k Hoře, sledují je krkavci. "Rozbili svůj první tábor na západním úbočí velkého jižního ostrohu, který končil vyvýšeninou zvanou Havraní vrch." "Občas také přiletěl černý a zlověstný krkavec... Balin se zachvěl... 'Nedívejte se na ty černé ptáky, vypadají jako špehouni zlé mocnosti.'" I Bilbo si krkavce s havrany plete. V další části knihy si Balin při pohledu na letícího ptáka povzdechne: "Kéž by to byl havran." Bilbo se diví, myslel, že je Balin naopak tyto ptáky nemá rád. Balin mu musí všechno vysvětlit: "To byli krkavci! A chovali se náramně podezřele a právě tak sprostě. Jistě jste slyšel ty nadávky, co za námi křičeli. Ale havrani jsou docela jiní. Mezi nimi a Thorovým kmenem vládlo velké přátelství; často nám přinášeli tajné zprávy a my jsme je odměňovali lesklými věcičkami, které si s oblibou schovávají ve svých hnízdech." (Tím se také vysvětluje jméno výšiny Havraní vrch; a jen tak mimochodem, havranům se zde také přikládají vlastnosti dalších ptáků ze skupiny havranovitých, strak.)

Posléze se na scéně českého překladu Hobita objeví starý ohromný havran, jenž hovoří lidskou řečí a rozumí jí. Představí se jako Roak, syn Krákův, který byl kdysi dobrým přítelem místních trpaslíků. Ve chvíli hovoru mu je už 153 let. Právě Roak přinese trpaslíkům a Bilbovi zprávu o tom, že drak Šmak je mrtev. Posléze Roak funguje jako posel, který přinese od vůdce trpaslíků Thorina zprávy jeho bratranci Dáinovi. Ten pak přitáhne k Osamělé hoře s velkým vojskem trpaslíků ve chvíli, kdy je zde Thorin obležen armádou lidí a elfů. Havrani mezitím trpaslíkům i všemožně jinak pomáhají.

Jenomže všechno je úplně jinak. Lin Carter v knize "Tolkien: Zákulisí Pána prstenů" v překladu Stanislavy Pošustové (Argo, Praha, 2002) říká: "V 15. kapitole Hobita přinese krkavec Roak, syn Krákův, Thorinu Pavézovi zprávu, že Šmak je zabit." Kde byl v českém Hobitovi havran, je nyní krkavec. Kdo je tedy "dobrý" a kdo "zlý"? Což je ornitologicko-literární záhada dostatečná k tomu, aby člověk nahlédl do anglického originálu:

"I only wish he was a raven!" said Balin. "I thought you did not like them! You seemed very shy of them, when we came this way before." "Those were crows! And nasty suspicious-looking creatures at that, and rude as well. You must have heard the ugly names they were calling after us. But the ravens are different. There used to be great friendship between them and the people of Thrór..."

Jak tedy vidíme, oproti původnímu českému překladu Hobita se situace zdá být zcela odlišná: Hodní jsou krkavci (ravens) a zlé vrány (crows). Roak (v originále "Roac the Raven") je také ilustrátory znázorňován jako krkavec, nikoliv jako havran (např. <http://www.barrowdowns.com/Pictures.asp?ImageFile=howe03&ArtistIdentifier=howe> – autor John Howe).

Stanislava Pošustová se této terminologie drží i v Pánovi prstenů: V prvním dílu (Společenstvo Prstenu, Mladá fronta, Praha, 1990) slouží temným silám vrány jako špehové. "Když jim přelétali nad hlavou, v tak hustém houfu, že je po zemi následoval temný stín, ozvalo se jedno chraplavé kráknutí." "Po celém kraji mezi Horami a Šeravou letí šiky černých vran," řekl [Aragorn], a přelétly nad Cesmínií. Nejsou zdejší. Jsou to krebainy z Fangornu a Vrchoviny. Nevím, co mají v úmyslu. Možná, že je na jihu neklid, před kterým přechají; ale myslím, že jsou na výzvědách."

Ani profesor Tolkien však, jak se zdá, nebyl úplně konzistentní sám se sebou. V Silmarillionu (Mladá fronta, Praha, 1992) se objevují krkavci (ravens) opět jako sluhové temnot; zlověstné bývá především samotné kráknutí mrchožroutů.

Ještě výraznější je pak spojení krkavců se zlem v Tolkienově veršovaném Zpěvu Leithian (The Lays of Leithian, báseň je součástí třetího svazku cyklu The History of Middle-Earth, který se jmenuje The Lays of Beleriand). Zde krkavci provázejí Morgothovy armády a s oblibou sedají na korouhvích vojsk temné moci. Když má Beren sen, v němž mu Gorlim řekne o své zradě, scéna je také provázena krkavci, kteří obsypou stromy, kráknou a ze zobanů jim kape krev. A když potom Beren dorazí na místo, kde jsou jeho mrtví druzi, najde na větvích sedět krkavce a vrány, kteří se mu smějí: "Cha! Beren přišel příliš pozdě!"

Nakonec nejsympatičtější se tedy Tolkien ke krkavcům zachoval v Hobitovi, v dalších dílech se zdá, že podléhá stereotypu. Havrany zřejmě ve svém díle vůbec nezmiňuje a pro vrány má vždy jen negativní odsudek.

Poznámka: Tento článek nechce tvrdit, že překladatelé si rozdílů havrana a krkavce nejsou vědomi. V případě Poey se prostě drží zvyku. Někdy volí "chybu" při překladu asi i úmyslně, protože se domnívají, že krkavec by vzbuzoval negativní asociace, zatímco ostatní havranovití ptáci budou působit na čtenáře spíše neutrálně...